Азәрбајчан мәктәблиләри үчүн тәртиб етдији «Күлзар» дәрслијинә салмыш вә орада Пушкинин тәрчүмеји-һалына дair гысача мә'лумат вермишди.

XX әсрин әввәлләриндә Пушкин поезијасынын Азәрбајчанда тәблиғи саһәсиндә атдығы бу илк аддымлардан сонра Шаиг бөјүк шаирин јарадычылығы илә илдән-илә даһа артыг марагланыб, нәһајәт, онун исте'дадлы тәрчүмәчиләриндән бири олмушдур.

Тәрчүмәчи Шаигин зәнкин, рәнкарәнк Пушкин ирсиндән һансы әсәрләри сечдијини өјрәнәркән биз онун бу мәсәләдә дә өз демократик, һуманист јарадычылыг принсипләринә садиг галдығыны вә Пушкиндән ән чох билаваситә тәрбијәви—дидактик әһәмијјәти олан, ушаг вә кәнчләрин тәбиәти дәрк етмәсинә, онларын естетик зәвгүнүн формалашмасына көмәк едән лирик ше'рләри тәрчүмә етдијини көрүрүк.

Пушкинин әсасән кәнчлик вә ушаглыг хатирәләри илә бағлы олан «Дајәмә», «Гыш јолу», «Гыш кечәси», «Дустаг» ше'рләри рус лирикасынын көзәл нүмунәләридир. Бу ше'рләрдә инсанын елә шаиранә вә дәрин һиссләринә тохунулмушдур ки, ше'рләри тәшкил едән сөзләр сөзлүјүндән чыхыб јанықлы, һәзин нәғмәләрин халларына, пәрдәләринә чеврилир. «Гыш кечәси» ше'риндә Русијанын гыш кечәсинин өзүнәмәхсус чәһәтләри тәсвир едилир. Охучу өзүнү шаирин тәсвир етдији рус дахмасында һисс едир. Көзләримизин гаршысында бурулан гар човғуну чанланыр. Биз инләјән күләјин сәсини ешидир, пәнчәрәмизин тыггылтысындан елә бил диксинирик. Ше'р орижиналда беләдир:

Буря мглою небо кроет,
Вихри снежные крутя;
То, как зверь, она завоет,
То заплачет, как дитя.
То по кровле обветшалой
Вдруг соломой зашумит,
То, как путник запоздалый,
К нам в окошко застучит.

Бу ше'р тәкчә тәбиәти сәнәткарлыгла әкс етдирдијинә көрә дејил, һәм дә өз романтик руһуна көрә Шаигин јарадычылығына чох јахын иди. Онун тәрчүмәсинин мүвәффәгијјәти дә бу идеја, руһ јахынлығында иди.

Шаигин тәрчүмәсиндә ән көзәл чәһәт бундан ибарәтдир ки, о, орижинала тамамилә садиг галмышдыр. Бу садиглик бә'зи һалларда ше'рин ахычылығына вә поетиклијинә мүәјјән дәрәчәдә хәләл кәтирсә дә, фикирләр дәрин, һиссләр гүввәтли вә инандырычыдыр. Бу тәрчүмәләрдә һәм форма, һәм дә мәзмун көзләнилмишдир. Бәндләрдән бә'зи мисраларын, даһа доғрусу мотивләрин јери дәјишдирилмишдир; лакин тәрчүмәнин јаратдығы үмуми тә'сир Пушкинин орижиналында олдуғу кимидир.

Көју сислә өртүр боран,
Гары бурур һеј әсәби.
Каһ чочуг тәк ејләр фәган,
Каһ улујур һејван кими.

А. Шаиг тәрчүмәсиндә вәзни дә сахламыш вә һәр бир бәнд өз јериндә тәрчүмә олунмушдур.

«Гыш кечәси»ндә Пушкин чарпаз гафијәдән истифадә етмишдир. Јә'ни биринчи мисра илә үчүнчү мисраны, икинчи мисра илә дөрдүнчү мисраны гафијәләндирмишдир. Бу форманы Шаиг дә ејнән сахлајыр (кроет—завоет, крутя, дитя, боран—фәган, әсәби—кими). Бурада Пушкиндән фәргләнән бирчә чәһәт вар: Шаирин үчүнчү мисрада дедијини тәрчүмәчи дөрдүнчү мисраја, дөрдүнчү мисрада дедијини исә үчүнчү мисраја кечирмишдир.

Пушкинин «Дајәмә» ше'ри дә Шаиг тәрәфиндән ејни усталыгла тәрчүмә едилмишдир. Бу ше'р өз сәмимилији вә садәлији, романтиклији вә шаиранәлији илә нәсилбәнәсил инсанларын гәлбини валеһ едир. Шаирин тәрчүмеји-һалындан билирик ки, онун ушаглығы дајәси Арина Родионовна илә бирликдә кечмишдир. О, өз нағыллары илә кәләчәк шаирин үрәјинә ше'р тохумлары сәпмиш, бу тохумлар исә сонралар «Балыгчы вә балыг нағылы»на, «Тунч атлы»ја, «Гызыл хоруз нағылы»на, «Руслан вә Лјудмила»ја чеврилмишдир. Бу гоча рус гадынына нәинки бөјүк шаир Пушкин, бүтүн Русија борчлудур. Бу гоча гадын көрпә Сашаја ширин нәғмәләр охујанда, әфсанәви нағыллар данышанда, Русијаја нә гәдәр бөјүк хидмәт етмишдир!..

Пушкин «Дајәмә» адлы көзәл, нәғмәвари ше'ри илә севимли дајәси үчүн әбәди бир һејкәл гојмушдур. Биз бу ше'рдә садә, сәмими, мүдрик рус гадынынын гырышмыш сифәтини, дамар-дамар олмуш әлләрини көрүр, нағыл данышан титрәк сәсини ешидирик.

Подруга дней моих суровых
Голубка дряхлая моя —

—сәтирләрини Шаиг:

Еј дәрдли күнүмүн әзиз јолдашы,
Гоча көјәрчиним, көнүл дилбәрим!—

шәклиндә олдугча ширин, инсаны риггәтә кәтирән бир диллә тәрчүмә етмишдир.

Одна в глуши лесов сосновых
Давно, давно ты ждешь меня —

мисралары исә:

Сых шамлыг ичиндә дәгигә башы
Јолуму көзләрсән сән чохдан бәри,—

шәклиндә верилмишдир ки, бу да јенә доғру, тә'сирлидир. Бурада да орижиналын һәм форма, һәм дә мәзмунуна сәдагәт өзүнү көстәрир.

Тәрчүмәчи Шаиг «Гыш јолу» ше'рини дә азәрбајчанчаја чевирмәк үчүн мүвафиг бәдии васитәләр, сурәтләр, мәчазлар тапа билмишдир. Пушкиндә охујуруг:

По дороге зимней, скучной
Тройка борзая бежит,
Колокольчик однозвучный
Утомительно гремит,

Бу бәндин тәрчүмәси беләдир:

Бир араба боз тазытәк
Гыш јолујла учуб кедәр.
Бир аһәнклә инләјән зәнк
Јорғун-јорғун фәрјад едәр.

Бу бәндә Пушкин ше'ринин образлылығына вә јығчамлылығына һејран галмамаг мүмкүн дејил. Шаир дарыхдырычы гыш јолуну, о јолла кедән арабаны, атларын бојнундан асылан зәнкләрин јекнәсәг вә јоручу (однозвучный, утомительно) сәсини бир бәнддә усталыгла сығышдыра билдији кими, тәрчүмәчи дә бунларын азәрбајчанча ифадәси үчүн мүвафиг сәнәткарлыг гүввәсинә малик олдуғуну көстәрмишдир.

Тәрчүмәчи һәмин бәндин вәзнини, формасыны, һәтта гафијә дүзүлүшүнү олдуғу кими сахламагла бәрабәр, фикрә, мәзмуна да зәррә гәдәр хәләл кәтирмәмишдир. Һәтта бир сөзүн азәрбајчанча ејнилә тәрчүмәси ше'ријјәтә хәләл кәтирдији заман о һәмән сөзү ејни мәзмунда башга бир сөзлә әвәз едә билмишдир. Мәсәлән «однозвучный» сөзүнүн азәрбајчанчасы «јекнәсәгдир». Лакин ше'рдә бу сөз јахшы сәсләнмәдијинә көрә, тәрчүмәчи ону «бир аһәнклә» дејә тәрчүмә етмиш, ше'рин ахычылығыны вә көзәллијини орижиналдакы сәвијјәдә вермишдир. Бу сөзләри Пушкинин бөјүк азадлыг идејаларынын тәрәннүмүндән ибарәт олан «Дустаг» ше'ринин тәрчүмәси һаггында да дејә биләрик. Мүбариз романтик руһ ифадә едән бу ше'рин образлар системи (темница сырой, вскормленый в неволе орел, кровавая птица вә с.), гүввәтли емосионаллыг, Пушкин поезијасына хас олан јығчамлыг вә сәррастлыг Шаигин тәрчүмәсиндә дә мүвафиг бәдии сәвијјәдәдир.

А. Шаигин Азәрбајчан-рус әдәби әлагәләри тарихини өјрәнмәк бахымындан чох әһәмијјәтли олан бу чүр гијмәтли тәрчүмәләрини (онун Пушкиндән әлавә, Крылов, Лермонтов, Чехов, Горки вә башга рус классикләриндән дә гејри-мәтбу тәрчүмәләри чохдур) топлајыб ајрыча китаб һалында чап етмәк чох көзәл вә фајдалы тәшәббүс оларды.

шадәт көстәрән 107-чи әлаһиддә атычы бригадасында ән чәтин вә дәһшәтли дөјүш әмәлијјатында иштирак етмишәм. О вахт мәним чәми 18—19 јашым варды. Бөјүк арзуларла јашајырдыг... Лакин амансыз мүһарибә көзәл арзуларымыза гәләм чәкди.

Мә'лум олдуғу кими, 1943-чү илдә «Кичик торпаг» уғрунда 225 күн ганлы вурушмалар кедиб. Бу мүддәтдә мән ики дәфә фасиләсиз минамјот вә топ атәши алтында јолдашларымлаораја зиреһли катерләрдә вә кәмиләрдә десант кетмишәм. Ону да дејим ки, биринчи дәфә јүнкүл јараландым, бизи Бөјүк торпаға мүаличәјә көндәрдиләр. (Бу кедиш дә елә дәнизлә, атәш алтында олду!). Сағалдыгдан сонра јенә өз бөлмәмизә, ејнилә биринчи дәфә десант кетдијимиз шәраитдә, һәмин тәһлүкәли вәзијјәтдә өн атәш хәттинә гајытдым.

О вахт Түркијә һөкумәти Совет һөкумәти илә бағланан мүгавиләјә хәјанәт едәрәк, алман һәрби кәмиләринә Дарданел боғазындан Гара дәнизә кечмәјә ичазә вермишди. Буна көрә дә Новороссијск, Керч шәһәрләрини, һабелә Кичик торпағы мүдафиә етмәк иши хејли чәтинләшмишди.

Бизим вурушдуғумуз јерләр дағлыг, дәрәлик вә тәпәликләр иди. Мән өз дөјүш достларымла—ермәни Аванесјан, украјналы Чухрај, өзбәк Абдулла Турсунов, азәрбајчанлы Оруч Һүсејнов, Әли Фәрзәлијев вә башгалары илә өн атәш хәттиндә 5-чи вә 6-чы тәпәдә јерләшмиш фашистләрә гаршы вурушурдуг, онларын фасиләсиз һәмләләрини дәф едирдик.

Гара дәниздә алманларла совет дәнизчиләри арасында кедән дәһшәтли дәниз мүһарибәсини дә архадан мүшаһидә едирдик. Елә һал олурду ки, Кичик торпаг вә дәниз одун-аловун, түстүләрин ичиндә көрүнмәз олурду.

Нәһајәт 1943-чү илин октјабр ајынын әввәлләриндә бизимкиләр ахырынчы дәфә фашистләрә сарсыдычы зәрбәләр ендирәрәк, онлары Новороссијск шәһәриндән говдулар. Кичик торпагда исә биз дүшмәнин күчлү мүгавимәтини гырыб әкс-һүчума кечдик. Бу кәркин вурушмаларда дөјүш јолдашларымдан, һәмјерлиләримдән Оруч Һүсејнову, Әли Фәрзәлијеви, Ағабәј Әлијеви итирдим...

Биз фашистләри тә'гиб едиб, једди күн, једди кечә чох чәтин шәраитдә, ачсусуз, дағлардан, тәпәләрдән, дәрәләрдән, батаглыглардан кечәрәк, онларын бизә сары тушладығы минамјот вә пулемјот атәши алтында Таман шәһәрини азад етдик. Һүчум заманы, башымдан вә сағ голумдан јараландым, анчаг һүчум едән чәбһә достларымдан кери галмадым. Јахын гәләбә, һәлак олмуш јолдашларымыз үчүн, Вәтән јаралары үчүн гәддар дүшмәндән гисас алмаг имканы һамымыза түкәнмәз руһ вә гүввәт вермишди.

Сонра командалығын әмри илә бизим дәстә зиреһли катерләрлә Темрук шәһәринин азад едилмәси үчүн десант көндәрилди. Биз саһилә чатмамыш алманлар бизим катерләри елә дәниздәчә минамјот атәшинә тутдулар. Дәнизә тулланмаг һаггында әмр верилди. Биз атәш алтында бүтүн дөјүш јүкүмүзлә дәнизә тулланыб саһилә доғру, ирәлиләмәјә, атәш ача-ача мүдафиә мөвгеји тутмаға чан атдыг.

Темрук уғрунда вурушмаларда, бөјүк һәрби стратежи әһәмијјәти олан, дүшмәнин јерләшдији дәмир-бетон истеһкам мәнтәгәсинин алынмасы уғрунда чох гызғын һүчум әмәлијјаты заманы алман тәјјарәсиндән ачылан атәшдән ағыр јараландым...

Кичик торпагдакы дөјүшләрин әфсанәви гәһрәманлығы һаггында көркәмли адамлар чох гијмәтли сөзләр дејибләр. Совет Иттифагы Гәһрәманы витсе-адмирал Г. Холостјаков јазыр ки, «Ким 1943-чү илдә һеч олмаса бирчә күн «Кичик торпаг»да олубса, о, әсил гәһрәмандыр».

18-чи Ордунун кечмиш сијаси шө'бә рәиси Леонид Илич Брежнев јолдаш Кичик торпагдакы гәһрәманлығы белә тәсвир етмишдир: «...Кичик торпаг»да јалныз гәһрәманлар вурушмушлар. Горхаг орада таб кәтирә билмәзди. Ким давам кәтириб вә гәләбә газаныбса, о өз адыны әбәдиләшдириб».

Ше'рләримин мүәјјән гисмини «Чәбһә хатирәләри» силсиләси тәшкил едир. Бунлар, мәним шәхси мүшаһидәләримин, иштирак етдијим, көрдүјүм, дујдуғум, һәлә инди дә ифтихарла, һәм дә бөјүк үрәк ағрысы илә хатырладығым һадисәләрин ифадәсидир. Бунларын чоху чап олунубдур. Бу ше'рләр дөјүшләрдә хүсуси шүчаәт, гәһрәманлыг, фәдакарлыг вә мәрдлик көстәрән, Вәтән уғрунда гәһрәманчасына вурушан, онун азадлығы вә сәадәти уғрунда дөјүш заманы әбәдијјәтә говушан әскәр гардашларымын хатирәсинә һәср едилибдир.

Кечән илин сентјабрында Кичик торпағын азад едилмәсинин 30 иллији бајрамында бүтүн чәбһә достларым кими, мән дә Сов.ИКП Новороссијск шәһәр Комитәсинин вә шәһәр Зәһмәткеш депутатлары Совети Ичраијјә Комитәсинин һәрарәтли тәбрик мәктубуну алдым. Мәктубда дејилир: «Бөјүк Вәтән мүһарибәси илләриндә Вәтәнин азадлығы вә истиглалијјәти намина сизин көстәрдијиниз дөјүш рәшадәти миннәтдар нәсилләрин һафизәсиндә әбәди јашајачагдыр.

Бу тәнтәнәли күндә Сизә мөһкәм чан сағлығы, сәадәт, Сов.ИКП XXIV гурултајынын гәрарларыны һәјата кечирмәк сә'јиниздә, кәнчләри совет халгынын дөјүш ән'әнәләри руһунда тәрбијәләндирмәк ишиниздә мүвәффәгијјәтләр арзу едирик».

Бу мәктуб мәним үчүн чох әзиз, чох гијмәтлидир.

Александр Пушкин... Бу ад бүтүн дүнјада, бүтүн үрәкләрдә поезијанын парлаг рәмзи олмушдур. «Пушкин» дејәндә көзләримиз өнүндә бөјүк рус халгынын гәһрәманлыг сәһифәләри илә зәнкин тарихи, мәрд вә нәчиб оғуллары, гызлары, Русија тәбиәтинин гәлби мәфтун едән мәнзәрәләри, рус дилинин көзәллији, инчәлији, түкәнмәз гүдрәти чанланыр. «Пушкин» дејиркән нәзәримиздә әсринин зүлмәти вә зоракылығы ичиндә бүтүн мәзлумлара, әзиләнләрә, бүтүн халгларын әмәкчиләринә рәғбәтини вә мәһәббәтини гүрурла тәрәннүм едән чәсур, мүбариз бир вәтәндаш шаирин сурәти учалыр. О, поезијанын сөнмәз күнәшидир.

А. С. Пушкин бүтүн совет халгларынын севимли, доғма шаиридир. Онун анадан олмасынын 175 иллијини чохмилләтли әдәбијјатымызын, сосиалист мәдәнијјәтимизин бөјүк бајрамы кими гаршылајырыг.

Тамилла ХӘЛИЛОВА

А. С. ПУШКИНДӘН ТӘРЧҮМӘЛӘР

Алимләрин чилд-чилд китаблар һәср етдикләри Азәрбајчан әдәбијјаты тарихинин елә сәһифәләри вардыр ки, онларын мә'на вә әһәмијјәти һәлә дә лазыми елми гијмәтини алмамышдыр. Белә сәһифәләрдән бирини мәшһур Азәрбајчан јазычысы Абдулла Шаигин рус әдәбијјаты илә идеја вә сәнәткарлыг әлагәләри тәшкил едир.

Даһи сәнәткарлар јетирмиш рус әдәбијјатына дәрин еһтирам вә мәһәббәт бәсләјән Шаиг «Хатирәләрим» китабында јазыр: «Рус әдәбијјаты мәним дә бир јазычы кими инкишафымда бөјүк рол ојнамышдыр. Хүсусән Крылов, Пушкин, Лермонтов, Колтсов, Никитин, Толстој, Чехов, Горки мәни бу дөврдә (XIX әсрин ахыры, XX әсрин әввәлиндә—Т. Х.) ән чох марагландыран јазычылардан иди. Мән онлардан игтибаслар вә тәрчүмәләр едәрдим».

Рус әдәбијјаты Шаигин «инкишафында бөјүк рол ојнадығы» кими, Шаиг дә бу әдәбијјатын классик нүмајәндәләринин Азәрбајчанда тәрчүмә вә игтибас јолу илә јајылмасы саһәсиндә чох сәмәрәли фәалијјәт көстәрмишдир. Бунунла кифајәтләнмәјәрәк Шаиг ејни заманда бир мүәллим, тәрбијәчи, дәрсликләр мүәллифи вә методист кими дә өз фәалијјәтиндә рус әдәбијјатына кениш јер вермишдир.

Јазычы Шаигин јарадычылығы үчүн рус классик ирсинин әһәмијјәти, Азәрбајчан јазычысынын халг һәјатына даһа да јахынлашмасы, садә, әмәкчи адамларын талејинә диггәти артырмасы, мүбариз романтик руһда ше'рләр јазмасы кими мәсәләләр әтрафында әдәбијјатшүнаслыг бир сыра гијмәтли елми нәтичәләрә кәлмишдир. Бу мәгаләдә исә конкрет олараг Шаигин Пушкин јарадычылығына мүнасибәтиндән, хүсусилә онун даһи рус шаириндән етдији тәрчүмәләрдән данышылачагдыр.

Ушаглыг илләриндән әдәбијјата мараг көстәрән Абдулла Шаиг һәлә о заманлар доғма Азәрбајчан әдәбијјатынын Фүзули, Вагиф, Закир, Ахундов кими классикләри илә јанашы Русија, Шәрг вә Гәрбин бөјүк сөз усталарыны да охујуб өјрәнмишдир. Бу ишдә она ән чох көмәк едән А. О. Чернјајевскинин С. Вәлибәјовун иштиракы илә тәртиб етдији «Вәтән дили» дәрслији иди. Кәнч Абдулла һәтта вәтәниндән узаг дүшүб, бир мүддәт Хорасанда јашадығы вә тәһсил алдығы илләрдә дә әдәбијјатла әлагәсини кәсмәмишди. Бу илләрдә онун Сә'ди вә Крыловдан тәрчүмәләр етдији мә'лумдур.

Кәләчәк јазычынын мүталиәсиндә Пушкин әсас јерләрдән бирини тутурду. О, рус поезијасынын фәхри олан бу даһи сәнәткарын әсәрләрини һәм орижиналда, һәм дә дөврүнүн көркәмли алим вә тәрчүмәчиләриндән олан Ф. Көчәрли, Ә. А. Адыкөзәлов, Р. Әфәндијев вә башгаларынын тәрчүмәләриндә охујурду. Сонралар мүасири вә досту Аббас Сәһһәтин бир сыра дүнја классикләри илә бәрабәр Пушкиндән дә мәһарәтлә етдији тәрчүмәләр Шаигин бәдии јарадычылығына вә елми-педагожи фәалијјәтинә бөјүк мүсбәт тә'сир көстәрмишдир.

1912-чи илдә Шаиг мүәллим вә шаир Р. Әфәндијевин Пушкиндән тәрчүмә етдији «Дустаг» ше'рини вә «Бахчасарај фантаны» поемасындан парчаны өзүнүн